

ממצאי סקר השימוש ביישומי האינטרנט, התנהגות ולמידה ברשת בקרב ילדים ובני נוער: "כן" לגלישה בטוחה, "לא" לשימוש כפייתי

אינה בלאו

החוג ללמידה, הוראה והדרכה, אוניברסיטת חיפה;
החוג לחינוך, המכללה האקדמית גליל מערבי;
המחלקה לחינוך ופסיכולוגיה, האוניברסיטה הפתוחה
ina.blau@edtech.haifa.ac.il

Application Use, Online Behavior, and e-Learning Survey among Children and Youth: In Favor of Online Safety, Against Internet Abuse

Ina Blau

Department of Learning, Teaching & Teacher Education,
University of Haifa;
Department of Education, Western Galilee College;
Department of Education & Psychology,
The Open University of Israel

Abstract

This study explores the relationships between Internet application use, online behavior, e-learning, Internet abuse - IA, and self-disclosure. An online survey was administered to 3867 Israeli children and youth – including Jews, Arabs, and Bedouins. Participants widely used the Internet for educational purposes (e.g., preparing homework and searching for information). The reported level of IA was relatively low. Regarding online relationship types, for all ethnic groups the highest level of online communication was found for traditional long-distance relationships with family and friends, lower level for purely virtual communication with online acquaintances, and the lowest level for migratory mixed-mode – meeting online acquaintances face-to-face. However, the use of some applications and many forms of participant online behavior differed across the ethnic groups, suggesting cultural diversity in Internet usage. IA and self-disclosure highly correlated with each other for all ethnic groups. Both IA and self-disclosure correlated with problematic online activities (e.g., sending photos of one to online acquaintances, providing them a school or home address, visiting sites with inappropriate content), as well as exposure to unpleasant online experiences (e.g., receiving messages, pictures, or videos that make the participants feel uncomfortable). Therefore, online safety programs, exploring the potential danger of self-disclosure in communication with online acquaintances is recommended. However, IA and self-disclosure were unrelated to educational activities (e.g., learning with classmates, preparing homework, or searching for information) and the use of educational applications (e.g., reading and writing in class forums). These findings have implications for education, suggesting that learning-oriented Internet use is unlikely to cause IA.

Keywords: cultural diversity in Internet application usage, Internet safety, online behavior, e-learning, Internet abuse - IA, Internet addiction, online self-disclosure.

תקציר

המחקר בוחן קשרים בין השימוש ביישומי האינטרנט, התנהגות ולמידה ברשת, שימוש כפייתי באינטרנט וחשיפה עצמית. 3867 ילדים ובני נוער ישראלים מהמגזר היהודי, הערבי והבדואי השיבו לסקר מקוון. המשתתפים מכל המגזרים דיווחו על שימוש גבוה ברשת לצורכי הלמידה- לחיפוש מידע ולהכנת שיעורי בית כמו גם על שיעור נמוך יחסית של שימוש כפייתי ביישומי הרשת ("התמכרות" לאינטרנט). בנוגע לסוגי הקשרים ברשת, המשתתפים מכל המגזרים דיווחו על קשרים רבים עם אנשים מוכרים – משפחה וחברים ופחות על קשרים מקוונים באופן מלא- עם מי שהכירו ברשת. מעטים מאוד דיווחו על מפגשים פנים-אל-פנים עם מי שהכירו באינטרנט, ממצא שמרמז על מודעות הילדים לסכנות הטמונות במפגש כזה. הבדלים מובהקים בין המגזרים בשימוש בחלק מהיישומים ובהתנהגות ברשת מצביעים על רב-תרבותיות בשימוש באינטרנט, לרבות בקרב דוברי אותה השפה. בכל המגזרים נמצא קשר חזק בין שימוש כפייתי ברשת ומידת חשיפה עצמית. כפייתיות השימוש ברשת וחשיפה עצמית נמצאו שתייהן בקשר חזק עם התנהגויות בלתי-רצויות של המשתתפים- העברת תמונות, פרטים על בית ספר וכתובת מגורים למי שהכירו ברשת, כניסות לאתרים אסורים, כמו גם עם חוויות בלתי-רצויות- קבלת תגובות, תמונות או סרטונים שגרמו למשתתפים תחושת אי-נוחות. לכן, בתכנון פעילויות במוסדות חינוך שמטרתן חיזוק גלישה בטוחה מומלץ להגביר את מודעות הצעירים לסכנות הטמונות בחשיפה עצמית מול אנשים שהכירו ברשת. משתני כפייתיות השימוש ומידת חשיפה עצמית לא נמצאו בקשר מובהק סטטיסטית עם פעילויות לימודיות- למידה ברשת עם תלמידים מהכיתה, הכנת שיעורי בית, חיפוש מידע, וגם לא עם שימוש ביישומי האינטרנט בהקשר חינוכי- קריאה וכתובה בפורומים כיתתיים. מן הממצאים אלה משתמע כי מורים יכולים לעודד שימוש ברשת למטרות לימודיות ללא חשש לעודד שימוש כפייתי של תלמידיהם באינטרנט.

מילות מפתח: רב-תרבותיות והבדלים בשימוש ביישומי האינטרנט בין המגזר היהודי, הערבי והבדואי, בטיחות ברשת, התנהגות באינטרנט, למידה מתוקשבת, כפייתיות השימוש ביישומי האינטרנט, התמכרות לאינטרנט, חשיפה עצמית מקוונת

מבוא

ילדי ישראל נחשפים כיום בהיקף רחב מגיל צעיר לרשת האינטרנט וליישומיה. פרסומים מדאיגים באמצעי תקשורת, לפיהם 17.5% מבני הנוער בארץ "מכורים לאינטרנט" ו-86% ישראלים מכורים לדוא"ל", זכו לביקורת עקב השימוש הבלתי מקצועי במושג "מתמכרות לאינטרנט", ככל הנראה תוך ניסיון לקדם אינטרסים מסחריים או פוליטיים (ברק, 2006, 2007). עם זאת, עצם החשיפה לטכנולוגיות מגיל צעיר לא בהכרח מובילה ל"בינה דיגיטלית" (Prensky, 2009; "digital wisdom") בהתנהגות במרחב המקוון. אחד התפקידים החשובים של אנשי חינוך, במיוחד בתקופה שבה מערכת החינוך בארץ עוברת התאמה למאה ה-21, הוא להדריך את התלמידים לשימוש נכון ובטוח ברשת (בלאו, בדפוס). הדרכה כזאת צריכה להתבסס על נתונים בנוגע להרגלי השימוש והתנהגות הצעירים באינטרנט. מאמר זה מציג את תוצאות הסקר שנערך בקרב צעירים בגילאי בית ספר יסודי וחיטיבת ביניים במגזר היהודי, הערבי והבדואי ובדק את מידת השימוש, הרגלי התנהגות בטוחה, חשיפה עצמית וכפייתיות בשימוש בכלי האינטרנט השונים.

לטענת סטפורד (Stafford, 2005) **קשרים במרחב המקוון** מתחלקים לשלושה סוגים: (1) קשר מסורתי מרחוק, לדוגמה תקשורת מקוונת עם משפחה או חברים, (2) קשר מקוון באופן מלא, לדוגמה, קשר עם בעלי תחומי עניין דומים מרחבי העולם ו(3) קשר מעורב-משתנה, המתייחס להעברת הקשר מהמרחב המקוון למפגשים פנים-אל-פנים. רוב המחקרים על תקשורת ברשת בדקו אחד מסוגי הקשרים הללו ומעט ידוע על השימוש ביישומי האינטרנט ליצירת קשרים מהסוגים השונים שפורטו לעיל (Pornsadulvanich, 2005). ממצאי הסקר באוכלוסייה הבוגרת נראה כי סוג

הקשר (מסורתי מרחוק, מקוון באופן מלא או מעורב-משתנה) משפיע על התנהגות המשתתפים ברשת, בין השאר על רמת חשיפה עצמית (שם).

מודעות לסכנות שבחשיפה עצמית מהווה מרכיב חשוב בגלישה בטוחה. המונח מתייחס למידע שהאדם חושף על עצמו בתקשורת עם אחרים (Joinson & Paine, 2007). מדובר בתהליך חיוני ליצירת קשרים בין-אישיים קרובים (Altman & Taylor, 1973), שמתרחש בצורה הדרגתית (Barak & Suler, 2008) בתקשורת עם אנשים מוכרים וזרים כאחד (Dindia, 2002). ברשת האינטרנט מתרחשת חשיפה עצמית בצורה מהירה ועמוקה יותר מאשר מחוצה לה (Barak & Bloch, 2006), כתוצאה מאנונימיות (McKenna & Bargh, 2000) והודות לאפקט הסרת עכבות (לפידות-לפלו, 2009; Suler, 2004). הצעירים מרבים לתקשר באמצעות הרשת עם מכרים ולהכיר אנשים חדשים (Leung, 2001), דבר שעלול לסכן את בטיחותם ומעלה חשיבות לבחינת הקשר בין חשיפה עצמית לבין שימוש ביישומי האינטרנט ליצירת קשרים מסוגים השונים.

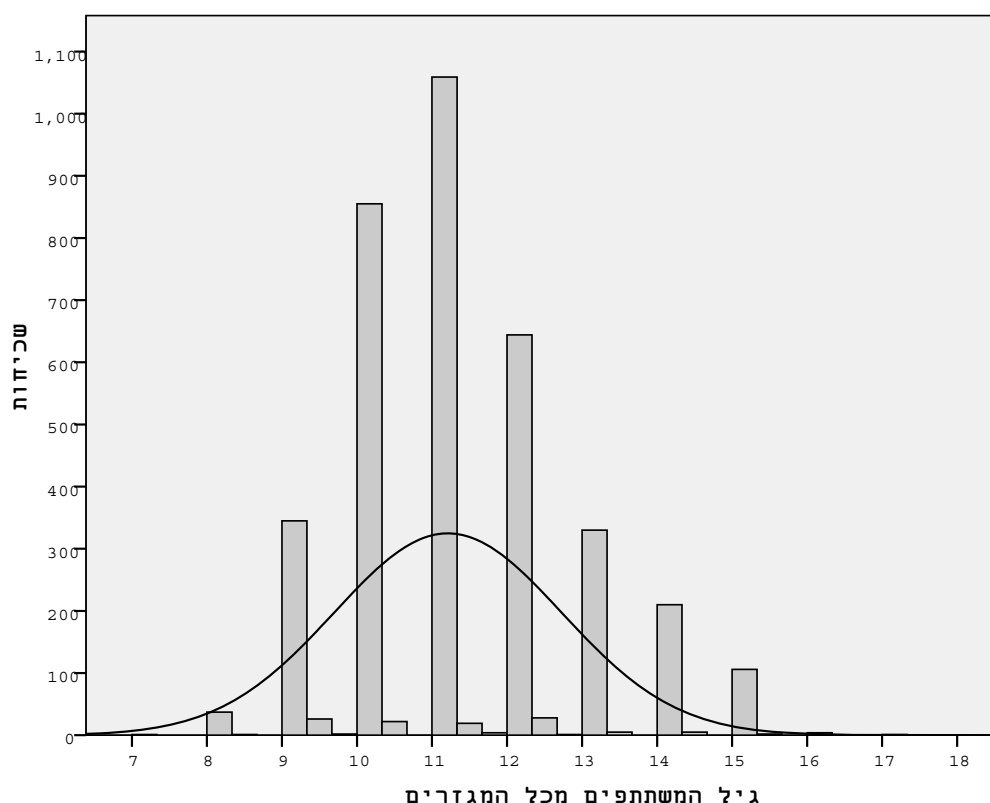
שימוש רב ברשת האינטרנט ויישומיה מוגדר לעתים קרובות בחיי היום-יום ובאמצעי התקשורת במושגים של "התמכרות", באופנים שאינם הולמים את הקריטריונים המקצועיים ואף מתואר כתופעה רחבת היקף (ברק, 2006; Morahan-Martin, 2008). התמכרות אמיתית מתאפיינת באובדן שליטה עצמית והתנהגות כפייתית (Charlton & Danforth, 2004; Morahan-Martin, 2008) אשר איננה שכיחה: פחות מ-1% מאוכלוסיית ארה"ב (Aboujaoude et al., 2006) ופחות מ-2% בקרב הצעירים בסקנדינביה (Johansson & Götestam, 2004; Kaltiala-Heino, Lintonen, & Rimpelä, 2004). בהקשר להתנהגות באינטרנט, חלק מהחוקרים מציעים לראותה כרצף מהתנהגות נורמטיבית עד להתנהגות כפייתית (Caplan, 2005; LaRose, Lin, & Eastin, 2003; Morahan-Martin, 2000) & Schumacher, 2000). בהעדר מינוח סטנדרטי בהתייחסות לבעיות הקשורות לשימוש באינטרנט בספרות המקצועית באנגלית (להרחבה ראו: Morahan-Martin, 2008) ולאור קלות השימוש במושג "התמכרות לאינטרנט" בעברית, במאמר זה נעדיף להשתמש במונח "שימוש כפייתי באינטרנט" (Internet abuse / Compulsive Internet use) המתייחס למהות הבעיה. מדובר ב"דפוסי השימוש באינטרנט המובילים להפרעות בחיי האדם, אך אינם מעידים על מחלה או התמכרות (addiction)" (Morahan-Martin, 2008, p. 34). לפיכך, התופעה נבדקת בעיקר באוכלוסיות בריאה (LaRose et al., 2003). למרות שצעירים משתמשים באינטרנט בצורה נרחבת בזמנם הפנוי ובלימודים, מעטים המחקרים שבדקו שימוש כפייתי ברשת בהקשר החינוכי (Castiglione, 2008). הממצאים הצביעו על קשר שלילי בין שימוש כפייתי באינטרנט לבין הישגים לימודיים (Kubey, Lavin & Barrows, 2001), אך גם אם מדובר בקשר סיבתי, כיוונו אינו ברור: יתכן שהישגים לימודיים נפגעו ממעוט הזמן שנותר ללמידה לאחר שעות גלישה רבות, אך לא מן הנמנע שלומדים בעלי הישגים נמוכים נוטים לשהות שעות רבות ברשת כדרך התמודדות עם המצב (Castiglione, 2008).

מטרת המחקר

מטרת המחקר הנוכחי היא להשוות בין מידת השימוש וההתנהגות בטוחה באינטרנט בקרב ילדים ובני נוער בארץ בין המגזר היהודי, הערבי והבדואי ולבחון קשר בינם לבין מידת חשיפה עצמית ושימוש כפייתי ביישומי הרשת.

שיטת המחקר המשתתפים

המשתתפים היו 3867 ילדים ובני נוער, מתוכם 2884 מהמגזר היהודי, 534 מהמגזר הערבי ו-449 מהמגזר הבדואי. למרות ריבוי המשתתפים, יתכן שהמשיבים לסקר היו מבין הפעילים יותר ברשת האינטרנט, יחסית לכלל אוכלוסיית הצעירים בארץ. 1909 מהמשיבים (49.4%) היו בנות. לא נמצאו הבדלים מובהקים בגיל המשתתפים בין המגזרים ותרשים 1 מציג את התפלגות משתנה זה לכל המשתתפים יחד (טווח: 7-17, חציון: 11, ממוצע: 11.21, ס"ת: 1.52, הטיית התפלגות - Skewness: 0.64).

תרשים 1. התפלגות גיל המשתתפים בסקר

כלי המחקר והליך המחקר

שאלון מקוון של הסקר פורסם באינטרנט בשפה העברית והערבית למשך שבועיים. השאלון כלל מספר חלקים:

דיווח על מידת השימוש ביישומי האינטרנט ובטיחות ברשת. המשתתפים ציינו את מידת השימוש ביישומי האינטרנט או את אופן ההתנהגות ברשת בסולם ליקרט של 5 דרגות הנע בין 1 "כלל לא" עד 5 "במידה מרובה מאוד".

שאלון השימוש הכפייתי באינטרנט. היגדי השאלון התבססו על שמונה קריטריונים להתמכרות לאינטרנט (Young, 1996) תוך התאמה לגיל המשתתפים בסקר. המשתתפים ציינו את מידת הסכמתם עם היגדי השאלון בסולם ליקרט של 5 דרגות הנע בין 1 "לא מסכים כלל" עד 5 "מסכים במידה מרובה מאוד". ניתוח גורמים שייך את כל ההיגדים לגורם אחד, בשאלון בעברית ובשאלון בערבית. מהימנות כעקביות פנימית הייתה גבוהה, אלפא קרוונך = 0.89. בשאלון בעברית ו-0.87. בשאלון בערבית. כל שמונה פריטי השאלון נכללו במדד השימוש הכפייתי באינטרנט שעל פי דיווח המשתתפים היה נמוך למדי (טווח 1-5, חציון: 2.14, ממוצע: 2.40, ס"ת: 1.16, הטיית התפלגות: 0.54).

שאלון חשיפה עצמית באינטרנט. השאלון בודק מידע שהמשתתפים חושפים על עצמם לאחרים בשיחות ברשת. בסקר נעשה שימוש ב-9 היגדים מהתרגום העברי (לפידות-לפלא, 2009) לשאלון לחשיפה עצמית בציט (Leung, 2001) שהתייחסו לעומק וכנות החשיפה כמו גם למודעות המשתתפים להתרחשות החשיפה. ההיגדים עברו התאמה מהתייחסות ספציפית לציט להקשר רחב יותר של האינטרנט. המשתתפים ציינו את מידת הסכמתם עם היגדי השאלון בסולם ליקרט של 5 דרגות הנע בין 1 "לא מסכים כלל" עד 5 "מסכים במידה מרובה מאוד". המהימנות כעקביות פנימית הייתה דומה לדיווח במחקר קודם (לפידות-לפלא, 2009; $\alpha = .76$) - בשאלון בעברית $\alpha = .77$ ובערבית $\alpha = .75$. כל ההיגדים נכללו במדד שנבנה (טווח: 1-5, חציון: 2.59, ממוצע: 2.71, ס"ת: 0.72, הטיית התפלגות: 0.56).

תוצאות ודיון

לוח 1 מציג ממוצעים וסטיות תקן (ס"ת) לשימוש המדווח ביישומי האינטרנט במגזרים היהודי, הערבי והבדואי.

לוח 1. סטטיסטיקה תיאורית לשימוש ביישומי האינטרנט לפי המגזרים

המגזר הבדואי ממוצע (n=449): (ס"ת)	המגזר הערבי ממוצע (n=534): (ס"ת)	המגזר היהודי ממוצע (n=2884): (ס"ת)	יישומים
3.77 (1.36)	3.86 (1.21)	3.62 (1.21)	חיפוש מידע ברשת
2.72 (1.83)	3.06 (1.80)	3.94 (1.60)	שימוש ב-Facebook
2.66 (1.76)	2.89 (1.70)	2.76 (1.75)	שימוש במסרים מיידיים, כמו ICQ או Messenger
3.08 (1.77)	3.20 (1.68)	3.15 (1.51)	שימוש בדוא"ל
2.13 (1.55)	1.98 (1.41)	1.86 (1.36)	קריאת בלוגים של אחרים
1.99 (1.47)	2.02 (1.44)	1.59 (1.22)	כתיבת פוסטים בבלוג שלי
2.67 (1.67)	2.62 (1.56)	2.74 (1.53)	קריאת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים
2.27 (1.58)	2.52 (1.57)	2.29 (1.45)	כתיבת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים
3.41 (1.62)	3.18 (1.53)	3.91 (1.33)	חיפוש סרטונים ב-YouTube
1.94 (1.50)	1.84 (1.36)	2.44 (1.59)	שיתוף קבצים, כמו ב-Kazaa או Emule
1.66 (1.29)	2.04 (1.53)	3.07 (1.69)	שיתוף תמונות, כמו ב-Flickr או Picasa
1.82 (1.40)	1.69 (1.27)	1.42 (1.09)	שימוש ב-Twitter
1.84 (1.38)	1.86 (1.35)	2.35 (1.57)	שימוש בתקשורת קולית, כמו ב-Skype
3.96 (1.32)	3.97 (1.32)	4.23 (1.12)	שימוש במשחקי מחשב מקוונים
1.74 (1.33)	1.89 (1.36)	1.67 (1.27)	שימוש במציאות מדומה, כמו ב-Second Life
3.88 (1.42)	3.65 (1.53)	2.23 (1.44)	קריאת חדשות ברשת
3.31 (1.48)	3.51 (1.51)	3.29 (1.42)	צפייה ברשת בקליפים מתוכניות טלוויזיה

לוח 2 מציג תוצאות ניתוח שונות חד-כיוונית והשוואות זוגיות (post-hoc tests) בשימוש ביישומי האינטרנט בין שלושת המגזרים.

לוח 2. תוצאות ניתוחי שונות בשימוש ביישומי האינטרנט בין המגזרים היהודי, הערבי והבדואי

ערבי- בדואי p <	יהודי- בדואי p <	יהודי- ערבי p <	שונות כללית p < F	יישומים
לי"מ	.05	.001	.001 10.77	חיפוש מידע ברשת
.001	.001	.001	.001 148.86	שימוש ב-Facebook
.05	לי"מ	לי"מ	לי"מ 2.12	שימוש במסרים מיידיים, כמו ICQ או Messenger
לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ 0.75	שימוש בדוא"ל
לי"מ	.001	לי"מ	.001 8.10	קריאת בלוגים של אחרים
לי"מ	.001	.001	.001 37.61	כתיבת פוסטים בבלוג שלי
לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ 1.62	קריאת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים
.01	לי"מ	.001	.01 5.41	כתיבת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים
.01	.001	.001	.001 76.65	חיפוש סרטונים ב-YouTube
לי"מ	.001	.001	.001 46.54	שיתוף קבצים, כמו ב-Kazaa או Emule
.001	.001	.001	.001 204.45	שיתוף תמונות, כמו ב-Flickr או Picasa
לי"מ	.001	.001	.001 31.43	שימוש ב-Twitter
לי"מ	.001	.001	.001 39.96	שימוש בתקשורת קולית, כמו ב-Skype
לי"מ	.001	.001	.001 18.75	שימוש במשחקי מחשב מקוונים
.06	.001	.001	.001 6.62	שימוש במציאות מדומה, כמו ב-Second Life
.05	.001	.001	.001 409.15	קריאת חדשות ברשת
.05	לי"מ	.001	.01 5.17	צפייה ברשת בקליפים מתוכניות טלוויזיה

ניתן לראות שהשימוש בדוא"ל וקריאת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים, היו דומים בשלושת המגזרים. בשימוש ביישומים התגלו הבדלים בין המשתתפים: במגזר היהודי נפוץ יותר השימוש ב-Facebook, חיפוש ב-YouTube, שיחות קול ב-Skype, שיתוף קבצים ותמונות, בעוד שקריאת חדשות ברשת וכתובת בבלוג מאפיינות יותר את המגזרים הערבי והבדואי.

מספר המשיבים במגזר היהודי היה גדול מאוד ($n = 2884$), דבר שהופך דיווח על מובהקות סטטיסטית לחסר משמעות. לכן בממצאים במגזר היהודי נלקחו בחשבון רק מתאמים הגדולים מ-0.20 ולמתאמים אלה דווח גודל האפקט הסטנדרטי (Cohen's d).

קשרים חזקים בין שימוש כפייתי באינטרנט לבין מידת חשיפה עצמית נמצא בכל שלושת המגזרים: היהודי ($r = .39, d = 0.85$), הערבי ($r = .58, p < .001$) והבדואי ($r = .43, p < .001$). הצעירים שהשתמשו ברשת בצורה כפייתית יותר דיווחו גם על מידת חשיפה עצמית רבה יותר בתקשורת מקוונת. לוח 3 מציג מתאמים בין השימוש ביישומי האינטרנט השונים, כפייתיות השימוש ומידת חשיפה עצמית, לכל מגזר לחוד.

לוח 3. מתאמי פירסון בין השימוש המדווח ביישומי האינטרנט לבין כפייתיות השימוש וחשיפה עצמית בשלושת המגזרים

יישומים	מגזר יהודי		מגזר ערבי		מגזר בדואי	
	שימוש כפייתי r (d)	חשיפה עצמית r (d)	שימוש כפייתי r	חשיפה עצמית r	שימוש כפייתי r	חשיפה עצמית r
חיפוש מידע ברשת	.11	.04	-.07	-.09	.10	.04
שימוש ב-Facebook	.26 (0.53)	.12	.01	-.03	-.03	-.06
שימוש במסרים מיידיים, כמו ICQ או Messenger	.27 (0.56)	.17	.05	.03	.08	.04
שימוש בדוא"ל	.17	.11	-.03	-.05	.09	-.04
קריאת בלוגים של אחרים	.29 (0.61)	.22 (0.45)	.00	-.04	.14	.01
כתיבת פוסטים בבלוג שלי	.30 (0.63)	.25 (0.52)	-.01	-.10	.12	.03
קריאת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים	.12	.10	-.02	-.05	.09	.02
כתיבת הודעות בפורומים, כולל פורומים כיתתיים	.17	.17	.01	-.05	.07	.07
חיפוש סרטונים ב-YouTube	.29 (0.61)	.14	.04	.03	.11	.01
שיתוף קבצים, כמו ב-Kazaa או Emule	.28 (0.58)	.20 (0.41)	.02	-.09	.10	-.02
שיתוף תמונות, כמו ב-Flickr או Picasa	.40 (0.87)	.28 (0.58)	.47***	.51***	.37***	.46***
שימוש ב-Twitter	.29 (0.61)	.29 (0.61)	-.09	-.10	.09	-.04
שימוש בתקשורת קולית, כמו ב-Skype	.30 (0.63)	.21 (0.43)	-.01	-.10	.09	-.04
שימוש במשחקי מחשב מקוונים	.13	.05	.16	.13	.25**	.04
שימוש במציאות מדומה, כמו ב-Second Life	.29 (0.61)	.28 (0.58)	.49***	.54***	.27***	.38***
קריאת חדשות ברשת	.15	.14	.16	.12	.23**	.16
צפייה ברשת בקליפים מתוכניות טלוויזיה	.28 (0.58)	.20 (0.41)	.33***	.28***	.39***	.22*

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

כפי שניתן לראות מהממצאים, השימוש ביישומים הקשורים ללמידה, כמו חיפוש מידע, קריאה וכתובה בפורומים כיתתיים, בכל המגזרים לא נמצא קשור לשימוש כפייתי או לחשיפה עצמית. שיתוף תמונות, מציאות מדומה וצפייה ברשת בקליפים מתוכניות טלוויזיה בכל המגזרים נמצאו קשורים לשימוש כפייתי ולחשיפה עצמית. לעומת זאת, ביישומים אחרים באו לידי ביטוי הבדלים תרבותיים: קריאה וכתובה בבלוגים, שיתוף קבצים, השימוש ב-Twitter ותקשורת קולית ב-Skype נמצאו קשורים לשימוש כפייתי ולחשיפה עצמית במגזר היהודי בלבד. שימוש ביישומים כמו Facebook, תוכנות מסרים מיידיים ו-YouTube לא נמצאו קשורים לשימוש כפייתי או לחשיפה עצמית במגזר הערבי והבדואי, בעוד שבמגזר היהודי נמצא קשר בין שימוש ביישומים אלה לבין שימוש כפייתי, אך לא בינם לבין חשיפה עצמית. באופן מפתיע, למרות ששלושת המגזרים דיווחו על שימוש נרחב במשחקים מקוונים, רק המשתתפים מהמגזר הבדואי דיווחו על שימוש כפייתי ביישום זה (נדגיש שלא מדובר במשחקים חברתיים רבי-משתתפים ברשת).

לוח 4 מציג ממוצעים וס"ת להתנהגות מקוונת של המשתתפים מהמגזר היהודי, הערבי והבדואי. בהמשך מסכם לוח 5 תוצאות ניתוחי שונות חד כיוונית בהתנהגות מקוונת ומציג השוואות זוגיות בין שלושת המגזרים.

לוח 4. סטטיסטיקה תיאורית להתנהגות המדווחת באינטרנט בכל מגזר

המגזר הבדואי :(n=449) ממוצע (ס"ת)	המגזר הערבי :(n=534) ממוצע (ס"ת)	המגזר היהודי :(n=2884) ממוצע (ס"ת)	יישומים
3.50 (1.50)	3.64 (1.44)	3.81 (1.50)	תקשורת באינטרנט עם המוכרים מחיי יום-יום
2.37 (1.49)	2.72 (1.58)	1.94 (1.39)	תקשורת באינטרנט עם מי שהכרתי ברשת
1.86 (1.36)	2.10 (1.49)	1.28 (0.86)	פגישות פנים-אל-פנים עם מי שהכרתי ברשת
2.30 (1.60)	2.52 (1.64)	2.92 (1.38)	למידה באינטרנט עם תלמידים מהכיתה
3.90 (1.41)	3.76 (1.46)	3.97 (1.28)	שימוש באינטרנט להכנת שיעורי בית
3.71 (1.36)	3.68 (1.50)	3.88 (1.31)	שימוש באינטרנט לחיפוש מידע
1.76 (1.30)	1.98 (1.44)	1.50 (1.09)	כניסה לאתרים אסורים
2.12 (1.38)	2.40 (1.53)	2.55 (1.51)	שהות באינטרנט עד שעות מאוחרות
2.30 (1.51)	2.42 (1.59)	1.48 (1.09)	העברת פרטים על בית הספר למי שהכרתי הרשת
1.78 (1.34)	2.04 (1.49)	1.34 (0.94)	העברת כתובת מגורים למי שהכרתי הרשת
1.74 (1.31)	1.91 (1.42)	1.34 (0.99)	משלוח תמונות שלי למי שהכרתי הרשת
2.68 (1.60)	3.03 (1.60)	2.31 (1.62)	שימוש בכינוי בתקשורת עם מי שהכרתי הרשת
1.83 (1.35)	2.10 (1.48)	1.65 (1.14)	קבלת הודעות שגורמות לי לאי-נעימות
1.64 (1.22)	1.90 (1.41)	1.49 (1.05)	קבלת תמונות שגורמות לי לאי-נעימות
1.74 (1.24)	1.94 (1.43)	1.46 (1.04)	קבלת סרטונים שגורמים לי לאי-נעימות

לוח 5. תוצאות ניתוחי שונות בהתנהגות באינטרנט והשוואות זוגיות בין שלושת המגזרים

ערבי- בדואי $p <$	יהודי- בדואי $p <$	יהודי- ערבי $p <$	שונות כללית $p <$	F	יישומים
.001	.001	.05	.001	9.90	תקשורת באינטרנט עם המוכרים מחיי יום-יום
.001	.001	.001	.001	74.80	תקשורת באינטרנט עם מי שהכרתי ברשת
.001	.001	.001	.001	178.52	פגישות פנים-אל-פנים עם מי שהכרתי ברשת
.05	.001	.001	.001	47.74	למידה באינטרנט עם תלמידים מהכיתה
.001	.001	.001	.01	5.90	שימוש באינטרנט להכנת שיעורי בית
.001	.01	.01	.001	7.22	שימוש באינטרנט לחיפוש מידע
.01	.001	.001	.001	43.19	כניסה לאתרים אסורים
.01	.001	.05	.001	16.61	שהות באינטרנט עד שעות מאוחרות
.001	.001	.001	.001	193.97	העברת פרטים על בית הספר למי שהכרתי הרשת
.001	.001	.001	.001	112.40	העברת כתובת מגורים למי שהכרתי הרשת
.05	.001	.001	.001	66.90	משלוח תמונות שלי למי שהכרתי הרשת
.001	.001	.001	.001	50.84	שימוש בכינוי בתקשורת עם מי שהכרתי הרשת
.001	.01	.001	.001	32.60	קבלת הודעות שגורמות לי לאי-נעימות
.001	.01	.001	.001	31.27	קבלת תמונות שגורמות לי לאי-נעימות
.01	.001	.001	.001	48.49	קבלת סרטונים שגורמים לי לאי-נעימות

ניתן לראות שהמשתתפים בכל המגזרים דיווחו על השימוש הגבוה ביותר ברשת לצורכי למידה – חיפוש מידע והכנת שיעורי בית, כמו גם לשמירת קשר עם אנשים מוכרים. בנוגע לסוג הקשרים ברשת, בכל המגזרים המשתתפים דיווחו על יותר קשרים מסורתיים מרחוק – עם אנשים שמכירים מחיי יום-יום – ופחות על קשרים מקוונים באופן מלא – עם מי שהכירו ברשת. מעטים עוד יותר דיווחו על מפגשים פנים-אל-פנים עם מי שהכירו באינטרנט – ממצא שמרמז על מודעות הילדים לסכנות הפוטנציאליות. אך לא מן הנמנע שהדיווח הושפע מניסיון המשתתפים, מודע או בלתי-מודע, לרצות ולספק תשובה "נכונה". הדיווח על התנהגות בלתי בטוחה ברשת היה נמוך מאוד בכל המגזרים. עם זאת, המשתתפים במגזר היהודי קיימו פחות קשרים מקוונים עם מי שהכירו ברשת ופחות נפגשו עימם בהשוואה למשתתפים במגזר הבדואי ובמיוחד במגזר הערבי. דפוס הבדלים

דומה בין המגדרים נמצא גם בנכונות המשתתפים לשלוח תמונות שלהם לאנשים שהכירו ברשת, למסור להם פרטים על בית ספרם או כתובת מגורים. יתכן וההבדלים אלה קשורים לקמפיין פרסומי שהתקיים בטלוויזיה בעברית ומצביעים על יעילות ההסברה בתקשורת. במחקרים עתידיים מומלץ לבדוק הסבר זה במתודולוגיה איכותנית.

לוח 6 מציג מתאמי פירסון בין התנהגות באינטרנט, שימוש כפייתי ומידת חשיפה עצמית למשתתפים משלושת המגזרים.

לוח 6. מתאמי פירסון בין התנהגות באינטרנט, שימוש כפייתי בו ומידת חשיפה עצמית

מגזר בדואי		מגזר ערבי		מגזר יהודי		יישומים
חשיפה עצמית	שימוש כפייתי	חשיפה עצמית	שימוש כפייתי	חשיפה עצמית	שימוש כפייתי	
<i>r</i>	<i>r</i>	<i>r</i>	<i>r</i>	<i>r</i> (<i>d</i>)	<i>r</i> (<i>d</i>)	
.25**	.37***	.33***	.40***	.17	.25 (0.52)	תקשורת באינטרנט עם המוכרים מחיי יום-יום
.42***	.46***	.52***	.58***	.40 (0.87)	.43 (0.95)	תקשורת באינטרנט עם מי שהכרתי ברשת
.43***	.49***	.57***	.56***	.42 (0.93)	.33 (0.69)	פגישות פנים-אל-פנים עם מי שהכרתי ברשת
.17	.19	.18	.19	.12	.13	למידה באינטרנט עם תלמידים מהכיתה
.06	.15	.07	.18	-.03	.13	שימוש באינטרנט להכנת שיעורי בית
.06	.18	.18	.19	.02	.18	שימוש באינטרנט לחיפוש מידע
.43***	.54***	.61***	.63***	.37 (0.77)	.40 (0.87)	כניסה לאתרים אסורים
.40***	.58***	.51***	.61***	.31 (0.65)	.58 (1.42)	שהות באינטרנט עד שעות מאוחרות
.41***	.43***	.50***	.55***	.43 (0.95)	.40 (0.87)	העברת פרטים על בית הספר למי שהכרתי הרשת
.40***	.41***	.61***	.57***	.43 (0.95)	.36 (0.77)	העברת כתובת מגורים למי שהכרתי הרשת
.42***	.50***	.59***	.61***	.40 (0.87)	.36 (0.77)	משלוח תמונות שלי למי שהכרתי הרשת
.20*	.31***	.25**	.45***	.06	.18	שימוש בכינוי בתקשורת עם מי שהכרתי הרשת
.58***	.43***	.63***	.59***	.34 (0.72)	.39 (0.85)	קבלת הודעות שגורמות לי לאי-נעימות
.43***	.35***	.59***	.55***	.37 (0.77)	.34 (0.72)	קבלת תמונות שגורמות לי לאי-נעימות
.43***	.40***	.58***	.57***	.38 (0.82)	.36 (0.77)	קבלת סרטונים שגורמים לי לאי-נעימות

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

ניתן לראות ששימוש ברשת למטרות לימודיות- למידת עמיתים, הכנת שיעורי בית וחיפוש מידע - בכל המגזרים לא נמצא במתאם מובהק סטטיסטית עם שימוש כפייתי או חשיפה עצמית. נראה עם כן שמורים יכולים ללא חשש לעודד שימוש ברשת למטרות לימודיות. התנהגויות הבלתי-בטוחות של המשתתפים, כמו העברת תמונות, פרטים על בית הספר וכתובת מגורים, כניסה לאתרים אסורים, שהות מאוחרת באינטרנט ופגישות פנים-אל-פנים עם מכרים ברשת, והתנהגויות הבלתי-רצויות של גולשים אחרים, כמו משלוח למשתתפים הודעות, תמונות וסרטונים לא-נעימים, נמצאו בקשר מובהק עם שימוש כפייתי וחשיפה עצמית כאחד והמתאמים לרוב היו גבוהים.

על סמך הידוע מן הספרות המחקרית על המהירות והעומק של חשיפה עצמית ברשת ולאור ממצאי הסקר, המצביעים על קשר חזק בין חשיפה עצמית מקוונת לבין כפייתיות השימוש ביישומי הרשת, התנהגויות בלתי-בטוחות של המשתתפים עצמם ושל גולשים אחרים כלפיהם בכל המגזרים, מומלץ להעלות את מודעות התלמידים לסכנות הטמונות בחשיפה עצמית בשיחות עם אנשים שהכירו ברשת, בתוכניות לחיזוק גלישה בטוחה במוסדות חינוך ובתקשורת. ההמלצה להורים היא לוודא שילדיהם אינם נשארים לגלוש עד השעות המאוחרות, לגלות יותר מעורבות במה שהם עושים באינטרנט, להתעניין בזהות האנשים שהילדים מתקשרים עמם ברשת ולא למהר לדבר על "התמכרות לאינטרנט" על סמך שעות הגלישה, ללא סימני כפייתיות השימוש ופגיעה בתפקוד היומיומי.

תודות

ברצוני להודות למר איגור בייגל על הערות והארות לשאלון הסקר ולגב' אריאלה לונברג על רעיונות למאמר. תודה מיוחדת למר עבדאללה אחמד חלאילה על תרגום שאלון הסקר לשפה הערבית.

מקורות

- בלאו, א' (בדפוס). המהפכה השקטה: שילוב לוח אינטראקטיבי בבתי הספר כ"פיגום" להוראה במאה ה-21. **קיוונים אקדמיים**.
- ברק, ע' (2006). התמכרות לאינטרנט: עד כמה התופעה רווחת? *Ynet*. אוחזר ב-1 לדצמבר, 2010 מתוך <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3321008,00.html>
- ברק, ע' (2007). התמכרות לאינטרנט או כמיהה לפרסום? *Ynet*. אוחזר ב-1 לדצמבר, 2010 מתוך <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3439621,00.html>
- לפידות-לפטר, נ' (2009). בחינת השפעתם של אנונימיות, אי-נראות והעדר קשר-עין על אפקט הדיסאינהיביציה המקוונת. עבודה לשם קבלת תואר דוקטורט. אוניברסיטת חיפה.
- Aboujaoude, E., Koran, L. M., Gamel, N., Large, M. D., & Serpe, R. T. (2006). Potential markers for problematic Internet use: A telephone survey of 2,513 adults. *CNS Spectrums*, *11*, 750–755. Retrieved December 1, 2010, from <http://www.cnspectrums.com/asp/articleDetail.aspx?articleid=648>
- Altman, I. & Taylor, D.A. (1973). *Social penetration: The development of interpersonal relationships*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Barak, A., & Bloch, N. (2006). Factors related to perceived helpfulness in supporting highly distressed individuals through an online support chat. *CyberPsychology & Behavior*, *9*, 60–68.
- Barak, A., & Suler, J. (2008). Reflections on the psychology and social science of Cyberspace. In A. Barak (Ed.) *Psychological aspects of cyberspace: Theory, research, applications* (pp.1-12). New York: Cambridge University Press.
- Caplan, S. E. (2005). A social skill account of problematic Internet use. *Journal of Communication*, *55*, 721–736.
- Castiglione, J. (2008). Internet abuse and possible addiction among undergraduates: A developing concern for library and university administrators. *Library Review*, *57*, 358-371.
- Charlton, J. P., & Danforth, D. W. (2004). Differentiating computer-related addictions and high engagement. *Human Perspectives in the Internet Society: Culture, Psychology and Gender*, *4*, 59-68.
- Dindia, K. (2002). Self-disclosure research: Knowledge through meta-analysis. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle, & N. Burrell (Eds.), *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis* (pp. 169-186). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Johansson, A., & Götestam, K. G. (2004). Internet addiction: Characteristics of a questionnaire and prevalence in Norwegian youth (12–18 years). *Scandinavian Journal of Psychology*, *45*, 223–229.
- Joinson, A. N., & Paine, C. B. (2007). Self-disclosure, privacy and the Internet. In A. Joinson, K. Y. A. McKenna, T. Postmes, & U. D. Reips (Eds.), *Oxford handbook of Internet psychology* (pp. 237-252). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Kaltiala-Heino, R., Lintonen, T., & Rimpelä, A. (2004). Internet addiction? Potentially problematic use of the internet in a population of 12–18 year old adolescents. *Addiction Research and Theory*, *12*, 89–96.
- Kubey, R. W., Lavin, M. J., & Barrows, J. R. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of Communication*, *51*, 366-382.
- LaRose, R., Lin, C. A., & Eastin, M. S. (2003). Unregulated Internet usage: Addiction, habit or deficient self-regulation? *Media Psychology*, *5*, 225–253.
- Leung, L. (2001). College student motives for chatting on "ICQ." *New Media and Society*, *3*, 1-19.
- Leung, L. (2002). Loneliness, self-disclosure, and ICQ ("I Seek You") use. *CyberPsychology & Behavior*, *5*, 241-251.
- McKenna, K. Y. A., & Bargh, J. A. (2000). Plan 9 from cyberspace: The implications of the Internet for personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, *4*, 57-75.

- Morahan-Martin, J. (2008). Internet abuse: Emerging trends and lingering questions. In A. Barak (Ed.), *Psychological aspects of cyberspace: Theory, research, applications* (pp. 32-69). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological Internet use among college students. *Computers in Human Behavior, 16*, 13-29.
- Pornsakulvanich, V. (2005). *Testing a uses and gratifications model of online relationships*. Doctoral Dissertation. College of Communication and Information, Kent State University.
- Prensky, M. (2009). Homo sapiens digital: From digital natives and digital immigrants to digital wisdom. *Innovate Journal of Online Education, 5*. Retrieved December 1, 2010, from <http://www.innovateonline.info/index.php?view=article&id=705&action=article>
- Stafford, L. (2005). *Maintaining long-distance and cross-residential relationships*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior, 7*, 321-326.
- Young, K. S. (1996, August). *Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder*. Paper presented at the 104th annual convention of the American Psychological Association, Toronto, Canada.